

Jako se dech dotýká světa

Klára Soukupová

Ústav české literatury a komparistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
kl.soukupova@seznam.cz

Slovo „kosmos“ v názvu nové knihy Josefa Hrdličky navozuje dojem archaičnosti a může sugerovat literární analýzu starověkých literárních textů. Hrozí tak, že titul bude vnímán jako zavádějící, protože přes drobné exkurzy do dávné minulosti jsou studie zaměřeny především na poezii dvacátého století. Zároveň v daných výkladech básní nejde o konstrukci kosmu jako (uspořádaného) celku, ale naopak o roztržštěný, pluralitní a neukotvený charakter moderní poezie.

V sedmi kapitolách (a dvou krátkých dodatcích) je zde prozkoumávána situace básnické řeči a obraznosti. Inspirován anglofonní kritikou využívá autor pro rozlišení typů básnické řeči lacanovskou triádu *imaginárno*, *symbolično* a *reálno* (jež exemplifikuje na propagandistické stalinské poezii, textech Zbyňka Havlíčka a poněkud nekompatibilně na básních Paula Celana); k tomuto dělení se však následně nevrací a mnohem více se v dalších kapitolách objevují odkazy na nejrůznější koncepty Gastona Bachelarda.

Zařazení kapitoly o Bachelardovi (*Bachelard a poetika subjektu*) do úvodní části knihy vyvolává dojem metodologického východiska pro následující texty. Studie je však komponována jako průřez Bachelardovým myšlením a nevytváří kapitolám z *Poezie a kosmu* jasný teoretický kontext. A to přesto, že skrze Bachelarda Hrdlička nastoluje témata, jež se budou v knize průběžně objevovat: snění, prostor, obraznost, subjekt. V jednotlivých textech se však Bachelardovy koncepty na konkrétních básnických dílech nerozpracovávají či neověřují, pouze se nečekaně vynořují citace z jeho studií: „Součková těžší z toho, že paměť uchovává nejen četbu, ale také její okolnosti — to, co jsme četli, si pamatujeme často jen díky tomu, co se dělo kolem, pro ona ‚snění, která rušila školákovu pozornost‘, jak píše Bachelard“ (s. 122).

Důsledkem tohoto nejasného metodologického zakotvení je, že přestává být zcela zřejmé, co z dílčích závěrů vyplývá pro čtení/vnímání moderní poezie jako takové, a že se ztrácí spojitost mezi jednotlivými kapitolami. Například ve studii věnované *Kamenům (Pierres)* Rogera Cailloise (*Krutost a melancholie: kameny Rogera Cailloise*) poukazuje autor na prolínání „já“ a předmětu jeho snění i na sílu analogie, odhalující symetrické obrazce v nitru hmoty i liniích písma. Text o simultaneitě, fyzickém pohybu a vztahu více míst v poezii Konstantina Biebla (*„Být na dvou místech“: k básnickým obrazům Konstantina Biebla*) rozkrývá strukturální výstavbu Bieblových básní

a její proměny v *Novém Ikaru* a ve sbírce *Nebe peklo ráj*. V obou případech hluboké a podložené postřehy otevírají nové pohledy na tvorbu daného básníka nebo na speciální možnosti básnického uchopení světa: jde je však k sobě navzájem vztáhnout až v rámci velmi širokého kontextu a s jistým čtenářským úsilím.

Pomyslnou druhou polovinu knihy tvoří tři kapitoly sevřené tématem subjektu, paměti a identity. S odkazem na („často a nepřesně citovaný“) Adornův výrok Hrdlička ve studii *K lyrické paměti po druhé světové válce* zkoumá proměnu básnické řeči a způsoby, jimiž se Paul Celan a Jiří Kolář vyrovnávali se ztrátou obrazu uspořádaného kosmu na konci čtyřicátých a v padesátých letech dvacátého století. Skepse vůči starším způsobům básnictví i pocit nedostatečnosti jazyka se projevují v textech obou autorů (za příklady slouží *Fuga smrti* a *Těsna*, u Koláře především *Prométheova játra*), u každého je však překonávána specifickými prostředky.

Poezie Jiřího Koláře stojí i v jádru sedmé kapitoly *Stát se básníkem. Proměny expresivní figury*, v níž témata a ukázky básní do jisté míry opakují pasáže ze zmíněné kapitoly páté. Na lyrickou paměť či možnost básnického vyjádření je zde nahlíženo optikou identity či ne-identity básnického subjektu — přesto se však není možné zbavit dojmu, že perspektivy obou kapitol spolu neoddělitelně souvisí a vsouvat mezi tyto dvě studie, které se k sobě vztahují nejen koncentrací na poválečnou situaci poezie, monograficky zaměřený text (*Paměť a exil* v *Sešitech* Josefiny Rykové) nebylo nejlepším kompozičním rozhodnutím. Článek o záměrně rozporuplné stylizaci subjektu a problematice alter ega v *Sešitech* Josefiny Rykové Milady Součkové proto působí jako násilně vložené intermezzo, přestože ve své podstatě s tematikou konstrukce básnického „já“, nastolenou v sedmé kapitole, nepochybně souvisí.

Nejvíce otázek vyvolává poslední, sedmá kapitola, která balancuje mezi teoretickým pojednáním o subjektivitě poezie a hledáním rozdílu sebe prezentace básnického já v archaické a moderní poezii. Jako teoretický příspěvek působí přinejmenším rozpačitě, protože rozmlžuje hranici mezi označením nebo rolí (básník, rapsód, génius) a funkcí či analytickým nástrojem recepce lyriky (ať už ho označíme lyrický subjekt či mluvčí), zároveň však kapitola nechce být „pouhou“ sondou do vývoje sebe prezentčních strategií.

Přes tento rozbíhavý charakter přináší *Poezie a kosmos* množství inspirativních poznatků. Báseň je prezentována jako specifický druh projevu a poezie nikoli jako struktura nebo systém různých významových rovin, ale jako zvláštní „vidění“ a „vyslovování“ světa. I v jednotlivých studiích nejde primárně o komplexní a vyčerpávající interpretace, ale o neúnavné a vytrvalé hledání způsobů tvorby básnických obrazů.

AD:

Josef Hrdlička: *Poezie a kosmos*. Malvern, Praha 2017. 180 s.